

Mirosław Kisiel

Ewolucja podręcznika do muzyki dla uczniów klas I-III szkoły podstawowej (1946-1999)

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (16-17), 293-303

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław Kisiel

Ewolucja podręcznika do muzyki dla uczniów klas I-III szkoły podstawowej (1946-1999)

Podręcznik należy do konwencjonalnych środków dydaktycznych stosowanych w nauczaniu. Jest on jednym z podstawowych narzędzi pracy nauczyciela i ucznia. Podręcznik dostarcza dzieciom określonych bodźców sensorycznych, oddziałuje na wzrok, ułatwia im bezpośrednio i pośrednio poznawanie zagadnień¹. Standardowy podręcznik szkolny przedstawia w odpowiednim układzie treści, wiedzę, sprawności, które uczeń ma zdobyć w toku pracy nad tym przedmiotem, a jednocześnie zawiera zestaw zadań, ćwiczeń umożliwiających wypracowanie sprawności oraz zestawy wyników ułatwiających kontrolę opanowania materiału².

Podręcznik do „muzyki” w klasach szkoły podstawowej stanowi niezbędną pomoc zawierając repertuar pieśniarski i instrumentalny utworów uczonych na lekcji. Zamieszczony w nim zapis nutowy traktowany jest jako materiał w nauce czytania nut głosem i na instrumencie muzycznym. Propozycje ćwiczeń natomiast przeznaczone są do realizacji tematów z zakresu wiadomości o muzyce. Na lekcji wykorzystuje się zarówno nieskomplikowane patryturki znanych dzieł z literatury klasycznej, jak również konkretne zadania dotyczące własnych opracowanych przez uczniów piosenek i ilustracji muzycznych. Wiele informacji zarówno nauczyciel, jak i uczniowie mogą zaczerpnąć z dzieł zawierających treści i przykłady ćwiczeń muzycznych. Na podstawie zdobytego tą drogą materiału można opracować hasła z zakresu zasad muzyki. Opowieści muzyczne mogą dostarczyć ciekawych informacji odnośnie budowy utworu muzycznego, folkloru polski, wiadomości o instrumentach muzycznych, kompozytorach i wirtuozach. Warto do rozpowszechnienia są zamieszczone w podręczniku: słowniczki podstawowych terminów muzycznych oraz zagadki i rebusy muzyczne³.

---

¹ Por.: T. Wróbel: *Współczesne tendencje w nauczaniu początkowym*. PWN, Warszawa 1975; R. Więckowski: *Pedagogika wczesnoszkolna*. WSiP, Warszawa 1993, s. 253; I. Adamck: *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*. Ofic. Wyd. „Impuls”, Kraków 2000, s. 110.

² W. Okoń: - *Słownik pedagogiczny*. PWN, Warszawa 1987, s. 231.

³ Por.: M. Kisiel: *Historia i rozwój programów nauczania i podręczników do wychowania muzycznego w okresie powojennym /1945-1985/*. Kielce 1986 (maszynopis pracy magisterskiej).

Analizując ukazujące się w okresie od 1946 do 1999 roku podręczniki do muzyki dla uczniów klas I-III można prześledzić cały proces stopniowych przeobrażeń wraz z pogłębiającą się świadomością środowiska pedagogów odnośnie celów i treści nauczania muzyki w szkole ogólnokształcącej. Interesująco przedstawia się również wpływ, jaki na proces ewaluacji przedmiotu *śpiew, wychowanie muzyczne, muzyka*, miały rozpowszechnione autorskie systemy kształcenia muzycznego dzieci: E. J. Dalcroze'a, C. Orffa, Z. Kodaly'a, E.E. Gordona oraz ich recepcja w Polsce⁴. Ważnym zjawiskiem stało się wykrystalizowanie się polskiej pluralistycznej koncepcji nauczania muzyki traktującej na równi, jako pełnoprawne, pięć form aktywności muzycznej tj.: śpiew, ruch przy muzyce, gra na instrumentach, tworzenie i słuchanie muzyki⁵.

W okresie powojennym pierwsza wzmianka o podręcznikach szkolnych została zawarta w Dzienniku Urzędowym, Ministerstwa i Oświaty z 1946 roku⁶. W formie zaleceń w instrukcji poinformowano nauczycieli o możliwościach zaopatrywania szkół oraz wykorzystania w procesie nauczania odpowiednich „lektur”. Stanowiły one z jednej strony grupę książek funkcjonujących jeszcze przez wojnę, z drugiej strony - wydawnictwa zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty do użytku szkolnego, a wydane w okresie powojennym. Taki sposób potraktowania sprawy „podręczników” podyktowany był sytuacją materialną szkolnictwa - a głównie brakiem zaplecza poligraficznego. Toteż w dołączonym (w formie załącznika) wykazie podręczników i wydawnictw szkolnych zatwierdzonych przez Ministerstwo Oświaty od dnia 1 czerwca 1946 roku widniało z przeznaczeniem dla przedmiotu „śpiew” tylko pięć pozycji bibliograficznych. Były one książkami nie usystematyzowanymi pod względem przydatności dla poszczególnych klas. Z nich nauczyciel, opierając się na programie, wybierał repertuar pieśniarski dopasowując go do konkretnej grupy wiekowej uczniów. Z wymienionych propozycji bibliograficznych dla klas najmłodszych przeznaczono książkę Z. Meissnerówny *Piosenki dla najmłodszych*⁷.

Dwa lata później Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty zamieszcza już pełny wykaz podręczników dla wszystkich klas stopnia podstawowego⁸. W tym okresie funkcjonuje 11-letnia szkoła ogólnokształcąca z siedmioma klasami stopnia pod-

⁴ Por.: E. Lipska: Polska koncepcja wychowania muzycznego i jej odzwierciedlenie w podręcznikach szkolnych. [w:] *Blżej muzyki, blżej człowieka*. Red. A. Biłkowski, B. Smolńska-Zielińska. Wyd. UMCS, Lublin 2002.

⁵ Por.: M. Przychodzińska: *Polskie koncepcje wychowania muzycznego. Tradycje - współczesność*. Warszawa 1979; M. Przychodzińska: *Wychowanie muzyczne. Idce, treści, kierunki rozwoju*. WSiP, Warszawa 1985.

⁶ Zob.: Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 6/1946 ok. nr 27, z dn. 15 V 1946/YI - 735/46.

⁷ Z. Meissnerówna: *Piosenki dla najmłodszych*. Wyd. „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1946; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 12/1946 kom. 10.

⁸ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 7/127/1948.

stawowego⁹. W przedstawionych propozycjach bibliograficznych klasa pierwsza otrzymała śpiewnik: Z. Meissnerówny i P. Słoniewskiego *Piosenki dla najmłodszych* oraz F. Piaska: *Radość życia. Piosenki dla najmłodszych*¹⁰. Natomiast klasa druga podręcznik T. Mayznera *Nasze piosenki*¹¹. Wymienione w tym zestawieniu książki przeznaczone były wyłącznie dla nauczyciela. Natomiast pierwszy podręcznik dla uczniów został wprowadzony dopiero od klasy trzeciej. Był on jednocześnie pierwszym podręcznikiem wydanym i wprowadzonym do użytku szkolnego w powojennej Polsce. Dla klasy trzeciej zaproponowano książkę M. Kacperczyka *Śpiew. Podręcznik dla klasy III* oraz T. Mayznera *Nasze piosenki* - ta książka otrzymała status lektury uzupełniającej¹².

W roku 1949 ukazała się pierwsza książka metodyczna - M. Kacperczyka *Śpiew w szkole podstawowej. Metodyka*¹³. Zawierała ona treści programowe dla klas I-III oraz chóru. Była ona przy tym, w przypadku klas I, II i VII, jedynym dostępnym źródłem informacji i zbiorem zaleceń dydaktycznych dla nauczyciela.

Kolejna zmiana podręczników nastąpiła w 1951 roku. W szkole podstawowej wprowadzono nowe książki przeznaczone dla przedmiotu „śpiew”. Ich autorzy H. Lisowska i A. Suzin zaproponowali pomoce o innym przeznaczeniu i o nowych treściach. Klasy młodsze otrzymały jeden podręcznik *Śpiewnik dla kl. I i II*¹⁴, który miał służyć wyłącznie, jako pomoc nauczycielowi w organizowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego. Zawierał on oprócz zalecanego programem szkolnym repertuaru pieśniarskiego, wskazówki dotyczące realizacji zagadnień teoretycznych na propedeutycznym poziomie nauczania. Miedzy innymi zakładał, że wszystkie zagadnienia teoretyczne i ćwiczenia powinny wynikać z pieśni podczas jej uczenia. To stwierdzenie dotyczyło również śpiewnika - książki dla klasy III i IV. Śpiewnik H. Lisowskiej i A. Suzina był już podręcznikiem dla ucznia¹⁵. Składał się on z dwóch części, a każda z nich przeznaczona była dla innej klasy: część pierwsza - klasa III, część druga - kl. IV. Cytowany podręcznik posiadał układ liniowo-lekcyjny, a w nim większość materiału, który uczniowie mogli odczytać lub nauczyć się na pamięć.

W roku 1956 zrezygnowano z formy „jeden podręcznik dla dwóch klas” i wydano osobno opracowany przez F. Jasionowskiego, H. Lisowską, A. Suzina podręcznik dla klasy trzeciej oraz (tych samych autorów) podręcznik dla klasy czwartej.

⁹ Zob.: M. Kisiel: Edukacja muzyczna w świetle programów nauczania dla klas I-III szkoły podstawowej (1947-1999). „Nauczyciel i Szkoła” 2001, nr 3-4, s. 83.

¹⁰ Z. Meissnerówna, P. Słoniewski: Piosenki dla najmłodszych, Wyd. „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1948; F. Piasek: Radość życia. Piosenki dla najmłodszych, Wyd. „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1948

¹¹ T. Mayzner: Nasze piosenki, Wyd. „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1948

¹² M. Kacperczyk: Śpiew. Podręcznik dla kl. III, Wyd. „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1949.

¹³ M. Kacperczyk: Śpiew w szkole podstawowej. Metodyka, „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1949.

¹⁴ H. Lisowska, A. Suzin: Śpiewnik dla kl. I i II, PZWS, Warszawa 1952.

¹⁵ H. Lisowska, A. Suzin: Śpiewnik dla kl. III i IV, PZWS, Warszawa 1953.

Klasa pierwsza i druga pozostały przy jednej książce¹⁶. Omawiane pozycje bibliograficzne przeznaczone były już dla poszczególnych klas. Objętościowo większe od poprzednich, zawierały pieśni i ściśle z nimi powiązane wiadomości, ćwiczenia oraz polecenia. Podręczniki dla klas starszych (IV-VII) obfitowały w notki biograficzne kompozytorów, informacje na temat powstania danego utworu muzycznego, wiadomości o tańcach ludowych i narodowych. Zakres informacji zawarty w podręcznikach wzrastał wraz z wiekiem odbiorcy, dla którego był przeznaczony. Ogólnie można powiedzieć, że autorzy podręczników skupili się na podawaniu w nich propozycji pieśniarskich wraz z wiadomościami dotyczącymi ich wykonania oraz proponowanymi na ich bazie zagadnieniami teoretycznymi.

Rok 1962 to początek wprowadzania nowego programu nauczania w klasach I-IV 8-klasowej szkoły podstawowej, będącej wstępem do kolejnej reformy szkolnictwa polskiego¹⁷. Jej wynikiem była zmiana nazwy przedmiotu ze „śpiewu” na „wychowanie muzyczne”. Nie była to tylko formalna zmiana nazwy przedmiotu. Stanowiła ona wyraz tendencji zmierzających do wyznaczenia muzyce właściwej roli i zadań, jako przedmiotowi nauczania nadając mu odpowiednią rangę oraz wskazania muzyce walorów dydaktycznych w procesie kształtowania pełnej osobowości człowieka. Nie wystarczyło ówczesnie śpiewać piosenek lub tylko grać na wybranych instrumentach muzycznych. Śpiew w szkole nie miał być jedynym sposobem umuzykalnienia i zapoznania z muzyką. Nowe treści spowodowały odpowiednie zmiany w procesie nauczania, w jego organizacji i metodach. Cały proces wdrażania nowej reformy a z nią nowych programów i podręczników trwał dość długo. Stąd wprowadzenie nowych pomocy książkowych zakończono definitywnie dopiero w 1973 roku. Wykaz podręczników dla klas I-IV opublikowany w Dzienniku Urzędowym zawierał: klasa I i II - brak podręcznika, klasa III książka H. Lisowskiej *Uczymy się muzyki*, klasa IV książka E. Lipskiej, M. Przychodzińskiej *Nuty moje nuty*¹⁸.

Wyznaczenie nowych celów i zadań przedmiotowi miało bezpośrednie odbicie w budowie podręcznika, po części zmieniło jego funkcje. Przez działowe rozmieszczenie materiału, głównie w książkach dla klas IV-VII, odsunięty został schemat lekcyjny wyznaczony budową liniową poprzednich podręczników. Nowy podręcznik jako pomoc dydaktyczna dawał nauczycielowi większą swobodę wyboru materiału oraz większą możliwość tworzenia nowych koncepcji lekcji wychowa-

¹⁶ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 6/56/1956 i nr 7/64/1956; F. Jasionowski, H. Lisowska, A. Suzin: *Śpiewnik klas klasy III*. PZWS Warszawa 1964; H. Lisowska A. Suzin: *Śpiewnik dla kl. I i II*. PZWS, Warszawa 1952.

¹⁷ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 8/83/1962.

¹⁸ H. Lisowska: *Uczymy się muzyki*. Podręcznik wychowania muzycznego dla klasy III szkoły podstawowej. WSiP, Warszawa 1975; E. Lipska, M. Przychodzińska: *Nuty moje nuty*. Podręcznik wychowania muzycznego dla klasy IV. WSiP, Warszawa 1975.

nia muzycznego. Nadal podstawową część w omawianych książkach zajmuje pieśń, ale oprócz niej sporo miejsca poświęca się na pogadanki muzyczne, które stanowią nieodzowną część audycji muzycznych. Ustalony wykaz podręczników istniał w niezmienionej postaci do momentu wprowadzenia nowej reformy edukacyjnej, czyli do 1978 roku, kiedy to zaistniał nowy program nauczania a z nim nowa nazwa przedmiotu - muzyka.

Na przełomie 1978/79 roku rozpoczęto realizację nowej reformy szkolnej, jako program nauczania 10-letniej szkoły średniej¹⁹. Uczniowie klasy pierwszej w tym okresie otrzymali podręcznik do przedmiotu „muzyka”, stanowiący pierwszą tego typu książkę dla tej klasy w historii szkolnictwa polskiego. Następne tego typu pomoce będące bezpośrednim pomostem łączącym, założenia teoretyczne programu z praktyką szkolną były stopniowo wprowadzane wypierając równocześnie „stare”. Cały proces wdrażania podręczników dla klas początkowych 10-letniej szkoły średniej został zakończony w roku szkolnym 1980-81²⁰, a rezultatem tych działań było wprowadzenie dla klasy I książki *Elementarz muzyczny*, dla kl. II *Muzyka klasa 2* oraz dla kl. III *Muzyka klasy 3*²¹. W kolejnych latach nastąpiło odejście od tak szumnie zapowiadanego programu 10-latk. Wprowadzone podręczniki pozostawiono w niezmienionej formie, bądź dokonano w nich niewielkich zmian. W tym samym okresie, powiększono liczbę nowych książek dla ucznia o podręczniki dla dalszych klas szkoły podstawowej - kl. IV-VIII.

Podręczniki dla uczniów szkoły podstawowej, jako podstawowa pomoc naukowo-dydaktyczna w szkole, zmieniły się pod względem budowy - różniąc się znacznie od poprzednich dokumentów. Materiał w nich zawarty autorzy ułożyli tak, że wykazują one budowę: nielekcyjną - kl. I, budowę liniową lekcyjną - kl. II i III oraz budowę działową - klasy IV-VIII. Pierwszym podręcznikiem do muzyki, z którym uczniowie zetknęli się po raz pierwszy w ciągu 8-letniej nauki w szkole podstawowej był *Elementarz muzyczny*. Książka ta jest bogato ilustrowana, jej autorzy przy przekazywaniu informacji bazują na ciekawej symbolice. Podręcznik ten posiada budowę liniową nielekcyjną co sprawia, że przy posługiwaniu się nim nauczyciel musi korzystać z pomocy przewodnika metodycznego²². *Elementarz* uwzględnia wszystkie formy aktywności muzycznej dziecka, chociaż zasób ćwiczeń dla poszczególnych nie jest równomierny. Najwięcej materiału dotyczy rozwijania wrażliwości na czas i trwanie dźwięków z jednoczesnym poznawaniem zapisu nutowego oraz rozwijanie wyobrażeń słuchowych w oparciu o zapis dźwięków na pięcio-

¹⁹ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 7/49/1978.

²⁰ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty - nr 7/40/1980.

²¹ A. Banasicwicz, E. Lipska: *Elementarz muzyczny dla klasy I*. WSiP, Warszawa 1978; E. Lipska, M. Przychodzińska: *Muzyka klasa II*. WSiP, Warszawa 1979; L. Jankowska, D. Wasilewska: *Muzyka klasa III*. WSiP, Warszawa 1980.

²² A. Banasicwicz, E. Lipska: *Przewodnik metodyczny do Elementarza muzycznego dla klasy I*. WSiP, Warszawa 1978, wyd. drugie 1980.

linii. Wybór piosenek i utworów do grania jest stosunkowo niewielki. Obejmuje on jedynie propozycje prostych utworów przeznaczonych do samodzielnego czytania nut a'vista. Natomiast teksty poetyckie, to w większości wyliczanki dziecięce, przysłowia ludowe oraz fragmenty zaczerpnięte z muzycznej literatury dziecięcej. Wybór ich, według autorów jest zgodny z aktualnymi umiejętnościami i możliwościami percepcyjnymi dzieci 7-letnich w zakresie czytania i pisania.

Układ liniowy lekcyjny posiada podręcznik dla klasy II autorstwa E. Lipskiej i M. Przychodzińskiej. W swoich ramach objętościowych nie zawiera on również zbyt obszernego repertuaru pieśniarskiego, a te które zostały zamieszczone charakteryzują się ogólną prostotą budowy. W układzie treści autorki zachowały chronologię, w której uwzględniono stopniowanie trudności. Materiał tak dobrano, że jednocześnie z wprowadzeniem nowego problemu wykorzystuje się informacje i doświadczenia uczniom już znane. Koncepcja metodyczna podręcznika dla klasy drugiej stanowi ścisłą kontynuację koncepcji zaproponowanej w *Elementarzu* (podręcznik do muzyki dla klasy pierwszej)²³. Z tego względu dominuje tu metoda kształcenia wyobrażeń słuchowych i związana z tym nauka czytania nut głosem polegająca na stopniowym utrwalaniu schematów dźwiękowych tzw. wątków melodycznych - motywów dźwiękowych. Słuchanie muzyki związane jest z takimi problemami jak: programowość w muzyce, rodzaje instrumentów, głosów ludzkich, elementy muzyki. W większości przypadków tematy muzyczne wzbogacono o czytanki, które miały na celu wdrożenie dzieci do zdobywania wiadomości na tematy muzyczne poprzez słowo pisane. Dla większej przejrzystości opracowania materiału muzycznego w podręczniku użyto symboli dla oznaczeń efektów perkusyjnych i brzmień konkretnych instrumentów.

Typową budowę lekcyjną (liniową) posiada dopiero podręcznik dla klasy trzeciej. Taki układ materiału wg autorów jest bardziej przejrzysty i przystępny dla dzieci 9- i 10-letnich oraz dogodny dla nauczyciela. Oprócz piosenek w podręczniku zamieszczono zapis utworów instrumentalnych w formie prymek i prostych partytur oraz łatwe akompaniamenty do piosenek. Zamieszczono również krótkie opowiadania o wybranych tańcach, instrumentach muzycznych oraz zapis ćwiczeń rozwijających wyobraźnię twórczą dziecka²⁴. Znalazły się także zadania pomocne w procesie kształcenia wyobrażeń słuchowych poprzez wprowadzenie tzw. melodii - wzorów. Zajęcia muzyczno-ruchowe i słuchanie muzyki zajmują niewiele miejsca, gdyż wg auterek podręcznika, formy te ze względu na specyfikę działania wymagają inspiracji nauczyciela. Sporo miejsca poświęcono przypomnieniu najważniejszych zagadnień przewidzianych programem, podając je w formie atrak-

²³ E. Lipska, M. Przychodzińska: *Muzyka w klasie II. Przewodnik metodyczny dla nauczyciela*. WSiP, Warszawa 1979.

²⁴ L. Jankowska, D. Wasilewska: *Muzyka w klasie 3. Przewodnik metodyczny dla nauczyciela*. WSiP, Warszawa 1987.

cyjnych rebusów i zagadek.

Analizując zaprezentowany powyżej (w formie opisu) materiał należy stwierdzić, że podręczniki dla klas I-III do przedmiotu muzyka są pomocami napisanymi i opracowanymi w sposób bardzo przystępny i zrozumiały dla dzieci 7-10-letnich. Stworzone zostały z myślą o uczniach i dla uczniów, zgodnie z ich potrzebami i możliwościami psychofizycznymi.

Zainicjowana 1 września 1999 roku kolejna reforma systemu oświatowego przekształca strukturę ustroju szkolnego tak, że poszczególne etapy kształcenia obejmują grupy dzieci i młodzieży w tej samej fazie rozwoju psychicznego i fizycznego. Reforma w istotnym stopniu dotknęła edukację wczesnoszkolną precyzując dla nauczania zintegrowanego kilka celów: rozwój umiejętności związanych ze zdobywaniem i działaniem w różnych sytuacjach, kształtowanie poczucia przynależności do społeczności lokalnej, regionu i kraju, rozwijanie umiejętności nawiązywania i utrzymywania poprawnych kontaktów interpersonalnych oraz rozbudzenie potrzeby kontaktu z przyrodą. Opublikowana przez MEN *Podstawa programowa* zawiera wiele rodzajów treści i działań edukacyjnych formułując większość z nich tak, aby zainicjować i podkreślić zintegrowany charakter kształcenia²⁵. Możliwość tworzenia, na jej bazie nowych dokumentów zaowocowało lawiną programów i podręczników pojawiających się w ofercie różnych wydawnictw²⁶. W nich edukacja muzyczna przyjęła odmienne wartości urzeczywistnione jako dominanta w podręcznikach specjalistycznych koncentrujących się wokół wychowania muzycznego oraz element całości obszaru poznania w podręcznikach kształcenia zintegrowanego. Przed nauczycielem nauczania początkowego pozostawiono decyzję co do wyboru programu nauczania i podręcznika najbardziej spójnego w celach i treści, odpowiedniego zarówno dla uczniów, jak i dla nauczyciela.

Intencją podjętej poniżej próby charakterystyki wybranych podręczników zalecanych przez MEN i dopuszczonych do użytku szkolnego jest chęć przybliżenia zainteresowanym wybranych podręczników nauczycielom oraz ułatwienie wyboru odpowiedniej pomocy w realizacji założeń edukacji muzycznej w klasach nauczania początkowego. W grupie typowych podręczników do muzyki, książek dla klas I-III można odszukać około dziewięciu tytułów. Znaczną popularność i uznanie w ocenie nauczycieli specjalistów muzyki uzyskały trzy z nich:

²⁵ Podstawa Programowa Kształcenia Ogólnego dla Szkół Podstawowych i Gimnazjum. MEN, Warszawa 1999.

²⁶ Zob. Internet, Lista programów i wykaz podręczników szkolnych przeznaczonych do kształcenia ogólnego dopuszczonych do użytku w sześcioletniej szkole podstawowej klasy I-III, www.men.waw.pl

Elementarz muzyczny, Muzyka 1,2,3

Podręczniki E. Lipskiej, A. Twardowskiej, L. Jankowskiej i D. Wasilewskiej²⁷ stanowią kontynuację książek, których wydanie zapoczątkowane zostało w 1978 roku. Są to wydania uzupełnione nowymi ćwiczeniami, wprowadzono w nich również nowe ich formy. W najnowszej wersji podręczników dla klasy pierwszej i drugiej (1999r.) wprowadzono takie zadania, dzięki którym stały się one również zeszytami ćwiczeń. Uczniowie mogą w nich zapisywać poznane dźwięki oraz ich nazwy, rysować swoje wyobrażenia melodii, modele form muzycznych, rozpoznawać i układać na planszach motywy rytmiczne i melodyczne (klocki rytmiczne, tabliczki dźwiękowe).

Rozśpiewana szkoła

Rozśpiewana szkoła M. Czarneckiej i A. Walugi stanowi adaptację w Polsce węgierskiej metody wychowania muzycznego wg koncepcji Z. Kodaly'ego²⁸. Jak zaznaczają autorki, tą metodą można nie tylko wprowadzić dziecko w świat muzyki, ale także wspomóc jego ogólny rozwój. Zauważa się również pozytywny transfer tej metody na „niemuzyczne” przedmioty obowiązujące w szkole podstawowej. Nieodzownym elementem podręcznika jest ilustracja, która współdziała z ruchem i dźwiękiem, co powinno ułatwić i uprzyjemnić dziecku przyswajanie wiedzy o muzyce. Układ tematyczny podręcznika odpowiada jednostkom lekcyjnym, o zachowanej ciągłości i progresywności tematycznej, zaproponowanym w przewodniku metodycznym dla nauczyciela²⁹. Z podręcznika może korzystać zarówno nauczyciel wychowania muzycznego, jak i specjalista pedagogiki wczesnoszkolnej. W książce dla ucznia i nauczyciela znajduje się wiele propozycji zabaw i ćwiczeń muzycznych uwzględniających różne formy aktywności. Do przewodnika metodycznego dołączona jest kasetka magnetofonowa z nagranych m.in. repertuarem pieśniarskim.

Nasze muzykowanie

Koncepcja dydaktyczna podręcznika dla ucznia J. Sochy *Nasze muzykowanie*³⁰ integruje wszystkie formy aktywności muzycznej z innymi kierunkami kształcenia tj.: polonistycznym, przyrodniczym, matematycznym i plastycznym. Uzupełnieniem podręcznika są pomoce dla nauczyciela w formie przewodnika metody-

²⁷ E. Lipska, A. Twardowska, *Elementarz muzyczny*. WSiP S.A. (18/99); E. Lipska, *Muzyka 2*. WSiP S.A. (22/99); L. Jankowska, D. Wasilewska, *Muzyka 3*. WSiP S.A. (78/99); L. Jankowska, D. Wasilewska, *Muzyka 3* (wydanie zmienione). WSiP S.A. (48/00).

²⁸ M. Czarnecka, A. Waluga: *Rozśpiewana szkoła*. Muzyka 1. Wyd. STENTOR, Warszawa 1995 (208/95); M. Czarnecka, A. Waluga: *Rozśpiewana szkoła*. Muzyka 2. Wyd. STENTOR, Warszawa 1996 (208/95); M. Czarnecka, A. Waluga: *Rozśpiewana szkoła*. Muzyka 3. Wyd. STENTOR, Warszawa 1997 (96/97).

²⁹ M. Czarnecka, A. Waluga: *Rozśpiewana szkoła*. Przewodnik metodyczny. Muzyka 1,2,3. Warszawa 1995.

czego oraz dwie kasety magnetofonowe z nagrany materiałem dźwiękowym. Podręcznik przeznaczony jest dla ucznia na lekcje muzyki w klasie pierwszej, drugiej i trzeciej co wg autorki pozwala na: ukazanie całościowo i systematycznie ujętych zagadnień muzycznych; pozwala nauczycielowi na większą swobodę w planowaniu pracy; ułatwia wykorzystanie go w nauczaniu zintegrowanym; umożliwia powroty do wcześniej przerobionego materiału; ułatwia nauczycielowi organizację pracy z uczniami klas I-III; daje dzieciom szansę dodatkowej pracy w domu. Materiał dydaktyczny zawarty w podręczniku i w przewodniku metodycznym łączy treści pięciu form aktywności muzycznej ucznia³¹. Pozwala dziecku wszechstronnie i w sposób uporządkowany poznać elementy muzyki, które łączą się w coraz to większą, zwartą i bogatą całość.

Pozostałe książki do muzyki zarejestrowane w wykazie podręczników zatwierdzonych do użytku szkolnego przez MENiS, wykazują już znacznie mniejszą popularność: *Śpiew i muzyka dla smyka. Klasa I* (podręcznik W. Wołęjszy)³²; *Muzykuję, maluję* (podręcznik dla klasy pierwszej i drugiej J. I. Rogowskiej)³³; *Witaj muzyko, Muzyka uczy i bawi, Muzyka jest wokół nas* (podręczniki dla uczniów klasy pierwszej, drugiej i trzeciej autorstwa I. Chyła-Szypułowej)³⁴; *Muzyczne zabawy* (podręcznik A. Abaciego i P. Kaji)³⁵; *W krainie muzyki* (podręcznik J. Kwartnik, E. Szymańskiej)³⁶ oraz *Tamburin 1-3* (podręcznik G. Kopp, S. Buttner, J. Alberti)³⁷.

Drugą grupę podręczników dla uczniów klas I-III stanowią książki przeznaczone do nauczania zintegrowanego. Lista pomocy naukowych zalecanych do użytku w sześcioletniej szkole podstawowej zawiera propozycje ok. 84 programów i 40 podręczników³⁸. Dokumenty te można podzielić ze względu na: rok zatwierdzenia, przygotowujący go zespół autorski, kształcenie zintegrowane, specyfikę przedmiotu i dodatkowy zakres treści w tytule. W celu ukazania budowy oraz zasad kompozycji podręczników nauczania zintegrowanego, dokonano analizy treści z zakresu

³⁰ J. Socha: Nasze muzykowanie. Podręcznik do muzyki dla klasy 1-3. WSiP, Warszawa 1997 (96/99).

³¹ J. Socha: Nasze muzykowanie. Klasy 1-3. Przewodnik metodyczny dla nauczyciela. WSiP, Warszawa 1997.

³² W. Wołęjsza: Śpiew i muzyka dla smyka. Klasa I. ADAM. (197/99).

³³ J. I. Rogowska, Muzykuję, maluję ... Podręcznik dla klasy I. JUKA-91. (54/00); J. I. Rogowska, Muzykuję, maluję ... Podręcznik dla klasy 2. JUKA-91. (167/01).

³⁴ I. Chyła-Szypułowa, Witaj muzyko w klasie I. Elementarz muzyczny do kształcenia zintegrowanego. Wyd. Pedagogiczne ZNP. (18/00); I. Chyła-Szypułowa, Muzyka uczy i bawi. Podręcznik dla klasy II. Wyd. Pedagogiczne ZNP. (77/99); I. Chyła-Szypułowa, Muzyka jest wokół nas. Klasa III. Wyd. Pedagogiczne ZNP. (80/99).

³⁵ A. Abacki, P. Kaja, T. Szarwaryn: Muzyczne zabawy. Klasy I-III. ALEX. (142/99).

³⁶ J. Kwartnik, E. Szymańska: W krainie muzyki. Klasa 2. TOMCZOK. (15/99).

³⁷ G. Kopp, S. Buttner, J. Alberti: Tamburin 1-3. Podręcznik dla klasy I-III. HUEBER. (252/99).

³⁸ Internet, www.mon.waw.pl

edukacji muzycznej w dwóch książkach: *Z Ekoludkiem w szkole*³⁹ oraz *Moja szkoła*⁴⁰.

Podręczniki *Z Ekoludkiem w szkole* oraz *Moja szkoła* składają się z kilku części dla każdej klasy, posiadają również obudowę medialną. Na kasetach dźwiękowych znajdują się piosenki, które w formie zapisu nutowego zamieszczone są w podręczniku oraz utwory muzyczne przeznaczone do słuchania i zabawy, jak również muzyka poważna i ludowa⁴¹. Obudowę metodyczną stanowią „Scenariusze zajęć całodniowych” i tak, jak w przypadku podręcznika *Z Ekoludkiem w szkole*, są one skorelowane z poszczególnymi częściami podręcznika dla ucznia⁴². Podręcznik *Moja Szkoła* wyposażony został w przewodnik metodyczny⁴³. Koncepcja obu książek dla ucznia oparta jest na scalaniu treści różnych edukacji, w tym edukacji muzycznej. W *Ekoludku* treści społeczno-przyrodnicze stanowią bazę do kształcenia umiejętności w zakresie języka polskiego, matematyki oraz kultury, sztuki i techniki. W *Mojej szkole* wiodącą jest edukacja polonistyczna i matematyczna, wokół których scalają się treści edukacji środowiskowej, plastycznej, technicznej, motoryczno-zdrowotnej i na końcu muzycznej. Tylko w *Ekoludku* treści muzyczne są wyeksponowane - stronicie oznaczone są specjalnym symbolem. W *Mojej szkole* treści muzyczne wtopione zostały w treści innych edukacji. Omawiane podręczniki posiadają obudowę dydaktyczno-metodyczną. Nauczyciel ma do dyspozycji przewodniki metodyczne (tyle, ile części podręcznika) oraz materiał fonograficzny w postaci kaset dźwiękowych. Choć treści muzyczne, bazujące na podanych z *Podstawy programowej* hasłach często są takie same, to jednak *Ekoludek* częściej nawiązuje do treści muzycznych niż *Moja szkoła*. Objętościowo piosenek, zadań i ćwiczeń muzycznych jest więcej w poszczególnych częściach podręcznika *Ekoludek*. Chociaż na łamach wybranych książek *Moja szkoła* śpiew i ruch z muzyką są dominującymi formami aktywności dziecka, jednak autorzy *Ekoludka* wychodzą z większą liczbą propozycji w tym zakresie. W związku z tym, przy założeniu, że nauczyciel wykorzysta maksymalnie propozycje zawarte w podręczniku, treści edukacji muzycznej będą pojawiały się częściej podczas zajęć zintegrowanych. Zabawy muzyczno-ruchowe, jako jedna z form aktywności często pojawiają się podczas zajęć zintegrowanych, jako cwi-

³⁹ H. Kitlińska - Pięta, Z. Orzechowska, E. Waszkiewicz: *Z Ekoludkiem w szkole*. Podręcznik z ćwiczeniami do nauczania zintegrowanego w klasie I, II, III. Wyd. Edukacyjne „ŻAK”, Warszawa 1999.

⁴⁰ J. Faliszewska (red.): *Moja szkoła*. Podręcznik z ćwiczeniami do kształcenia zintegrowanego klasa I, II, III. Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „MAC” S.A., Kielce 2000.

⁴¹ Kasety dźwiękowe dla klasy I, nr 1,2, 3 będące obudową programową *Mojej szkoły* i *Z Ekoludkiem w szkole*.

⁴² H. Kitlińska - Pięta, Z. Orzechowska: *Scenariusze zajęć całodniowych klasa I*. Wyd. „ŻAK”. Warszawa 1999.

⁴³ M. Obara, D. Skwark: *Przewodnik metodyczny do podręcznika z ćwiczeniami MOJA SZKOŁA dla klasy I, II, III*. Oficyna Wyd. MAC, Kielce 2000.

czenia relaksacyjne. Propozycje zabaw znajdują się w książkach metodycznych dołączonych do podręczników. Podręczniki zawierają też propozycje utworów do nauki gry na instrumentach (ich liczba jest zbliżona). Percepcja muzyki jest systematycznie rozwijana u dzieci. Większą liczbę utworów do słuchania proponują autorzy *Ekoludka*, jednak w realizacji to nauczyciel będzie decydował o ich bezpośrednim wykorzystaniu. Analizowane podręczniki bardziej nastawione są na odtwierzanie muzyki niż na jej tworzenie. Autorzy tłumaczą ten fakt, iż najpierw dziecku trzeba podsunąć wzory, przybliżyć pewne pojęcia, a potem dopiero stwarzać warunki do samodzielnej, twórczej pracy. Nie wydaje się to w zgodzie z ogólną koncepcją kształcenia zintegrowanego. Wiadomości z zakresu muzyki zasadniczo są takie same, inna jest tylko kolejność wprowadzania poszczególnych pojęć muzycznych. Podręczniki zawierają też duże, najczęściej realistyczne ilustracje, rysunki i zdjęcia związane tematycznie z zamieszczonym tekstem słownym i muzycznym. Ilustracje wg autorów mają ułatwić zrozumienie tekstów, wzbogacać słownictwo i uczynić pracę dzieci przyjemniejszą.

Wstępna analiza wskazuje na różne podejście autorów prezentowanych podręczników co do proponowanych treści z bogatego obszaru edukacji muzycznej. Dlatego wskazane jest prowadzenie dalszych badań dotyczących recepcji treści i form poszczególnych aktywności muzycznej przez uczniów klas I-III szkoły podstawowej.

Podręcznik dzieciom kojarzy się z książką, która ma służyć do nauki. Dla nich stanowi on pierwsze źródło konkretnych ukierunkowanych informacji, które muszą realizować. Dlatego zarówno rodzice, jak i nauczyciele powinni nauczyć dziecko mądrego korzystania z wiedzy, które zawiera dobry podręcznik. On zaś, przez odpowiedni układ treści, interesującą szatę graficzną, jak również ciekawe rozwiązania metodyczne zadań i ćwiczeń, powinien zachęcić i zaciekawić dziecko do mądrego poszerzania wiedzy. Poprzez stwarzane sytuacje problemowe skłonić młodego czytelnika do poszukiwań i samodzielnych dociekań. *Czy i w jakim zakresie rolę tę spełniają ukazujące się dzisiaj w tak dużej liczbie książki dla ucznia?* Na to pytanie odpowie tylko odbywająca się w praktyce weryfikacja i selekcja istniejących na rynku podręczników. Z nadzieją, że zostaną wybrane przez twórczych nauczycieli najlepsze propozycje książkowe, a w nich dobry materiał z zakresu edukacji muzycznej. I, że będzie on podany w atrakcyjnej i ciekawej formie podkreślając muzyczną aktywność twórczą, jako ważną w edukacji kreatywnej dziecka.